

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ОТРИМАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Литвин І.І., к. ю. н.,
доцент, докторант
Класичний приватний університет

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених і чинного законодавства України досліджено адміністративно-правовий статус суб'єктів отримання освітніх послуг. Доведено, що адміністративно-правовий статус суб'єктів отримання освітніх послуг має задовільний рівень правового врегулювання. Наголошено, що проблемним є питання врегулювання прав та обов'язків суб'єктів отримання освітніх послуг, а також практика їх реалізації.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, суб'єкт, отримання освітніх послуг, адміністративно-правові норми.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и действующего законодательства Украины исследован административно-правовой статус субъектов получения образовательных услуг. Доказано, что административно-правовой статус субъектов получения образовательных услуг имеет удовлетворительный уровень правового регулирования. Отмечено, что проблемным является вопрос урегулирования прав и обязанностей субъектов получения образовательных услуг, а также практика их реализации.

Ключевые слова: административно-правовой статус, субъект, получение образовательных услуг, административно-правовые нормы.

Lytvyn I.I. ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF SUBJECTS RECEIVING EDUCATIONAL SERVICES

The article, based on an analysis of scientific views of scholars and laws of Ukraine studied administrative and legal status of subjects receiving educational services. It is proved that the administrative and legal status of subjects receiving educational services is satisfactory legal solution. Emphasized that the problem is the settlement of the rights and duties of subjects receiving educational services, as well as their practical implementation.

Key words: administrative and legal status, subject, receive educational services, administrative and legal norms.

Постановка проблеми. Одним із ключових суб'єктів досліджуваних нами правовідносин є особи, яким надаються освітні послуги. Із цього приводу варто відзначити вислів О.І. Кізілова, що особа, яка навчається, є обов'язковим і головним учасником освітніх правовідносин, оскільки ці відносини виникають та існують у зв'язку з реалізацією нею права на освіту. У цих правовідносинах особа, яка навчається, є уповноваженою стороною [1]. Варто погодитися з думкою про те, що дотримання прав учасників освітніх правовідносин є значущою гарантією збереження рівноваги в державі, отримання позитивного результату від процесу навчання та, як наслідок, підвищення благополуччя держави за рахунок забезпечення її кваліфікованими спеціалістами в різних галузях. Стан збереження рівноваги в цій сфері істотною мірою залежить від прагнення власне держави забезпечити названі гарантії шляхом ухвалення відповідних законів, що встановлюють права освітян і розумно регулюють освітні відносини [2].

Ступінь розробленості проблеми. Окремим аспектам з'ясування сутності поняття «правовий статус» приділяли увагу у своїх наукових дослідженнях такі вчені, як С.С. Алексєєв, Д.Н. Бахрах, О.В. Зайчук, С.М. Братусь, М.В. Вітрук, В.М. Горшенєв, А.Г. Чернявський, Н.І. Матулов. Н.М. Оні-

щенко, В.М. Манохін, В.В. Мальков та інші. Проте, на нашу думку, недостатньо вивчено адміністративно-правовий статус суб'єктів отримання освітніх послуг.

Саме тому **мета статті** – дослідити адміністративно-правовий статус суб'єктів отримання освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу. Залежно від того, нормами якої саме галузі права врегульовується правове становище суб'єкта, воно може бути конституційно-правове, цивільно-правове, міжнародно-правове, адміністративно-правове тощо. Кожен із цих статусів відображає коло юридичних можливостей і свобод, якими може скористатися, обов'язків, які повинен виконати, і гарантій, на які може розраховувати особа, вступаючи в ті чи інші правовідносини.

Звідси адміністративно-правовий статус суб'єктів, яким надаються освітні послуги, формується внаслідок регламентувального впливу адміністративно-правових норм, що являють собою встановлені, санкціоновані або ратифіковані державою, формально визначені, юридично обов'язкові, охоронювані засобами державного примусу правила поведінки учасників суспільних відносин у сфері реалізації виконавчої влади та управлінської діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування, які забезпечують умови реалізації цими учасниками своїх прав

і виконання покладених на них обов'язків [3, с. 110–111]. В.К. Колпаков пише, що адміністративно-правова норма – це обов'язкове правило поведінки, яке встановлене й охороняється державою, метою якого є регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері державного управління [4, с. 62]. Відповідно, адміністративно-правовий статус – це, як пише В.Б. Авер'янов, комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав та обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права [3, с. 194].

З викладеного видно, що більшість дослідників розглядає адміністративно-правові норми як такі, що спрямовані на регулювання відносин у сфері державної виконавчої влади. Деякі правники наголошують на тому, що вони також регулюють внутрішньоорганізаційні відносини в системі інших органів влади. Утім, на нашу думку, сьогоденні реальна сфера впливу адміністративного права значно ширша й виходить за межі зазначених відносин. Адже, як слушно пише В.К. Колпаков, сучасне адміністративне право – найбільш об'ємна, мобільна, нестабільна й одна з найкладніших юридичних галузей. Немає такої галузі державного чи громадського життя, яка б не регулювалася адміністративним правом. Його норми регулюють діяльність структур виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних і недержавних підприємств, установ, організацій, їхній вплив постійно відчувають на собі конкретні люди [4, с. 62]. Тож, на наше переконання, адміністративно-правові норми регулюють суспільні відносини не лише у сфері діяльності державної виконавчої гілки влади, а й певні аспекти реалізації внутрішньоорганізаційних управлінських відносин у недержавних організаціях (зокрема установах, закладах).

Звідси, спираючись на вищезазначене, вважаємо, що під адміністративно-правовим статусом суб'єктів отримання освітніх послуг потрібно розуміти сукупність визначених адміністративно-правовими нормами прав і обов'язків (у тому числі юридична відповідальність), носіями яких вони є, і гарантій, на які ці суб'єкти можуть розраховувати, вступаючи в адміністративні правовідносини із суб'єктами надання освітніх послуг, зокрема їхніми органами управління, а також із відповідними органами влади та місцевого самоврядування з питань освіти. Правовий статус відображає коло і зміст юридичних можливостей, якими користуються (чи можуть скористатися) суб'єкти отримання освітніх послуг у зазначених правовідносинах, а також варіанти їхньої необхідної поведінки, тобто такої, що вимагається від них в межах адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг. Крім того, адміністративно-правовий статус досліджуваних суб'єктів указує на ті умови, обставини й фактори, які забезпечують цим суб'єктам можливість вільної, безпечної та безперешкодної реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів у сфері надання освітніх послуг.

Загальні права суб'єктів отримання освітніх послуг, якими є вихованці, учні, студенти,

курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, у загальному вигляді закріплено в статті 51 Закону України «Про освіту». Так, у ній записано, що означені категорії осіб мають гарантоване державою право на таке: навчання для здобуття певного освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівнів; вибір навчального закладу, форми навчання, освітньо-професійних та індивідуальних програм, позакласних занять; додаткову відпустку за місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням; продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до угоди з навчальним закладом; одержання направлення на навчання, стажування до інших навчальних закладів, у тому числі за кордон; користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базами навчального закладу; доступ до інформації в усіх галузях знань; участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах; особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту тощо; участь в об'єднаннях громадян; безпечні й нешкідливі умови навчання та праці; забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України; трудову діяльність у встановленому порядку в позаурочний час; перерву в навчанні у вищих і професійно-технічних навчальних закладах; користування послугами закладів охорони здоров'я, засобами лікування, профілактики захворювань і зміцнення здоров'я; захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, які порушують права або принижують їхню честь і гідність; збереження місця навчання на період проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період; відстрочку на складання екзаменаційної сесії й державної атестації в навчальних закладах на період проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [5].

Що ж стосується обов'язків осіб, які отримують освітні послуги (тобто вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів), то до них, відповідно до статті, належать такі: додержання законодавства, моральних, етичних норм; систематичне та глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня; додержання статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу [5].

Також, окрім вищезазначеного Закону України «Про освіту», права й обов'язки суб'єктів надання освітніх послуг закріплюються в низці освітніх законів і підзаконних

нормативно-правових актів: Законів України: «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту»; підзаконних нормативно-правових актів, таких як Постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад», «Про затвердження Положення про професійно-технічний навчальний заклад», «Про організацію діяльності спеціальних навчальних закладів для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання» тощо; наказів Міністерства освіти й науки України: «Про затвердження Інструкції про організацію та діяльність гімназії, Інструкції про організацію та діяльність ліцею», «Про затвердження Положення про вище професійне училище та центр професійно-технічної освіти» тощо. Також коло прав і обов'язків суб'єктів отримання освітніх послуг закріплюється в локальних нормативно-правових актах окремих навчальних закладів, зокрема в їхніх статутах. Варто відмітити, що в законодавстві про дошкільну та загальноосвітню освіту також передбачено права й обов'язки батьків (чи осіб, які їх замінюють) вихованців, учнів. Це зумовлено тим, що ці категорії осіб, суб'єктів отримання освітніх послуг ще не володіють необхідним рівнем дієздатності. Так, зокрема, у статті 36 Закону України «Про дошкільну освіту» [6] закріплено, що батьки або особи, які їх замінюють, мають право на таке: вибирати дошкільний навчальний заклад і форму здобуття дитиною дошкільної освіти; обирати й бути обраними до органів громадського самоврядування дошкільного навчального закладу; звертатися до відповідних органів управління освітою з питань розвитку, виховання та навчання своїх дітей; захищати законні інтереси своїх дітей у відповідних державних органах і суді. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані виховувати в дітей любов до України, повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до довкілля; забезпечувати умови для здобуття дітьми старшого дошкільного віку дошкільної освіти за будь-якою формою; постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їхніх природних задатків, нахилів і здібностей; поважати гідність дитини; виховувати в дитини працелюбність, шанобливе ставлення до старших за віком, державної мови, регіональних мов або мов меншин і рідної мови, до народних традицій і звичаїв.

Також у статті 29 Закону України «Про загальну середню освіту» [7] установлено, що батьки або особи, які їх замінюють, мають право на таке: вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей; приймати рішення щодо участі дитини в інноваційній діяльності загальноосвітнього навчального закладу; обирати й бути обраними до органів громадського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів; звертатися до відповідних органів управління освітою з питань навчання та виховання дітей; захищати законні інтереси дітей. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані

забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою навчання; постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їхніх природних здібностей; поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної, регіональних мов або мов меншин і рідної мови, до народних традицій і звичаїв; виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до України.

Загалом аналіз низки нормативно-правових актів централізованого та локального характеру з питань освіти свідчить про те, що основна маса закріплених у них прав та обов'язків суб'єктів, яким надаються освітні послуги, мають швидше конституційно- й цивільно-правовий характер. Разом із тим деякі з них мають досить виражену адміністративно-правову природу. Ідеться передусім про такі:

– по-перше, реалізуються у процесі взаємовідносин суб'єктів отримання освітніх послуг із відповідними органами державної влади та місцевого самоврядування з питань освіти. Ці відносини й, відповідно, права та обов'язки їхніх учасників регулюються переважно не освітнім законодавством, а тими нормативно-правовими актами, які визначають організаційно-правові аспекти реалізації громадянами свого права на звернення, а також відповідних прав в інформаційній сфері. Такими нормативно-правовими актами, зокрема, є Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР, який регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їхнього статуту пропозиції про поліпшення їхньої діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади й місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів і відновлення їх у разі порушення [8];

– по-друге, права та обов'язки суб'єктів отримання освітніх послуг, пов'язані із їх участю в управлінні відповідним навчальним закладом. Виходячи зі змісту чинного національного законодавства про освіту, можемо зробити висновок про те, що участь зазначених суб'єктів у цьому управлінському процесі відбувається через органи учнівського, студентського самоврядування. У сфері дошкільної та загальної освіти адміністративно-правовий статус суб'єктів отримання освітніх послуг також реалізується через діяльність батьківських комітетів (рад). Варто відмітити, що на рівні національних освітніх

законів більш-менш змістовно організаційно-правові засади діяльності зазначених органів самоврядування врегульовано лише в Законі України «Про вищу освіту»;

– по-третє, права та обов'язки, які визначають можливості й порядок оскарження суб'єктів отримання освітніх послуг – студентів – оскаржувати дії та рішення, прийняті органами управління начального закладу та їхніми посадовими особами. Варто зауважити, що в чинному законодавстві порядок реалізації цього права не визначається, законодавець лише обмежився вказівкою в Законі України «Про вищу освіту» на те, що особа, яка отримує освітні послуги, має право оскаржити дії адміністрації навчального закладу. В інших законах із питань освіти не закріплено й цієї норми. У вищих навчальних закладах це питання регламентує на локальному рівні, тобто відповідний порядок оскарження дій і рішень адміністрації навчального закладу розробляється органами управління останнього. Як приклад можна навести Порядок оскарження особами, що навчаються в Одеському державному екологічному університеті, дій органів управління університетом, його посадовими особами, а також дій науково-педагогічних та педагогічних працівників Одеського державного екологічного університету, затверджений рішенням вченої ради Одеського державного екологічного університету від 25.12.2014.

Варто зазначити, що деякі аспекти оскарження дій і рішень адміністрації певних типів навчальних закладів визначаються у відповідних положеннях, інструкціях про порядок організації та діяльності цих навчальних закладів, затверджених компетентними органами виконавчої гілки влади. Хоча в цих нормативно-правових документах процедурні права й обов'язки осіб, котрі отримують освітні послуги (або їхніх законних представників), також не віднайшли змістового врегулювання, а означений порядок визначається в досить загальному вигляді. Так, скажімо, в Інструкції про організацію та діяльність ліцею, затвердженої Наказом Міністерства освіти України від 20.07.1995 № 217, закріплено, що в разі незгоди учня (батьків або осіб, які їх замінюють) із відрахуванням із ліцею він може оскаржити дії директора до ради ліцею. За поданням ради відповідним структурним підрозділом місцевого органу державної виконавчої влади створюється комісія, що визначає правомірність відрахування. Висновки цієї комісії є остаточними [9].

Що стосується відповідальності осіб, які отримують освітні послуги, то вона на рівні централізованого законодавства практично не регламентується, як, власне кажучи, і відповідальність суб'єктів надання освітніх послуг. У чинних законах, що регулюють відносини в освітній сфері, містяться лише загальні положення про те, що така відповідальність реалізується згідно із законом. На практиці відповідальність суб'єктів отримання освітніх

послуг перед адміністрацією навчального закладу визначається Правилами внутрішнього розпорядку відповідного начального закладу, тобто вона має дисциплінарний характер.

Висновки. Отже, резюмуючи, можемо говорити про те, що адміністративно-правовий статус суб'єктів отримання освітніх послуг має задовільний рівень правового врегулювання. Загалом у чинному законодавстві закріплено основи адміністративно-правового становища суб'єктів отримання освітніх послуг, зокрема ті його аспекти, що стосуються участі зазначених суб'єктів в управлінні навчальними закладами, а також у частині оскарження ними рішень і дій адміністрації навчальних закладів. Утім варто зазначити, що не на всіх освітніх рівнях досліджуваний правовий статус віднайшов чітку та послідовну регламентацію, зокрема це стосується змістового нормативно-правового визначення на рівні централізованого законодавства механізмів реалізації прав та обов'язків, що становлять зміст адміністративно-правового статусу суб'єктів отримання освітніх послуг. Також доцільно відмітити той факт, що проблемним є не лише питання врегулювання прав і обов'язків суб'єктів отримання освітніх послуг, а й практика їх реалізації. Мається на увазі те, що значна частина цих суб'єктів просто не має належного рівня обізнаності про коло та зміст своїх прав і обов'язків, а також порядок їх реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Освітні правовідносини у вищій школі України у питаннях та відповідях : [науково-практичний посібник] / [О.І. Кізілов, Т.В. Лісніча, О.В. Розгон] ; Східноукр. фонд соц. дослідж., Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, Ін-т соц.-гуманіт. дослідж., Міжнар. фонд «Відродження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.sociology-ua.net/images/docs/Guide/g1.pdf>.
2. Правовий статус студентів та викладачів вищої школи України // Дослідницький проект «Вища школа України: моніторинг правових механізмів функціонування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.sociology-ua.net/ua/>.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К. : Юридична думка, 2004. – Том 1 : Загальна частина. – 2004. – 584 с.
4. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підручник] / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
5. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (БВР). – 1991. – № 34. – Ст. 451.
6. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 № 2628-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49. – Ст. 259.
7. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 № 651-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 28. – Ст. 230.
8. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (БВР). – 1996. – № 47. – Ст. 256.
9. Інструкція про організацію та діяльність ліцею, затверджено Наказом Міністерства освіти України від 20.07.1995 № 217 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0008-96>.